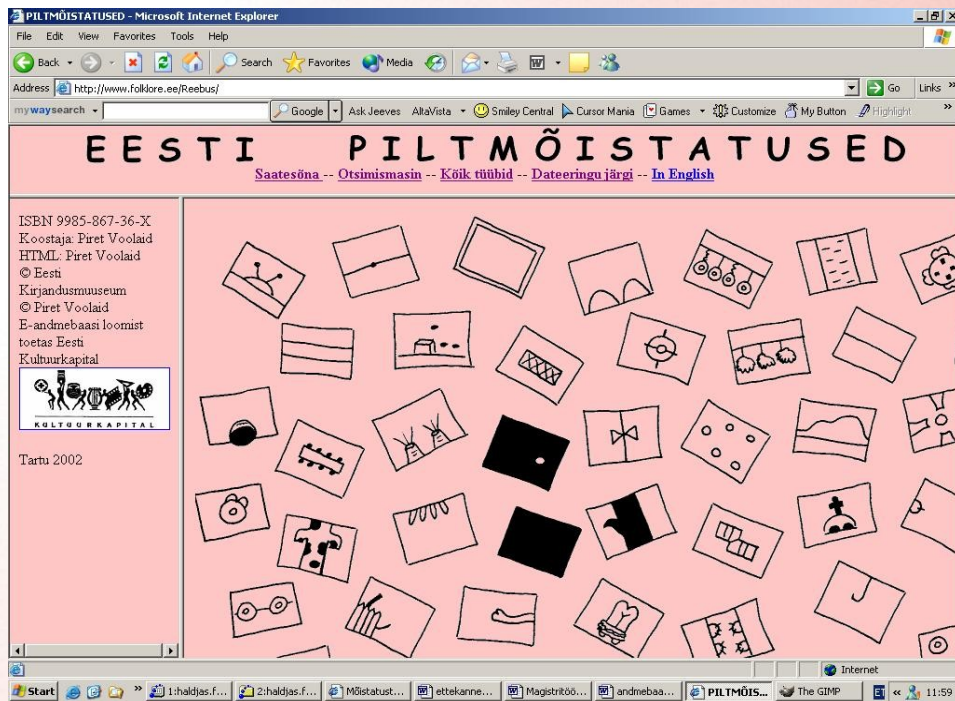

Narratiivsed piltmõistatused ehk piltmõistatusjutud
—
kahe folkloorižanri piirinähtus

Piret Voolaid
Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakond

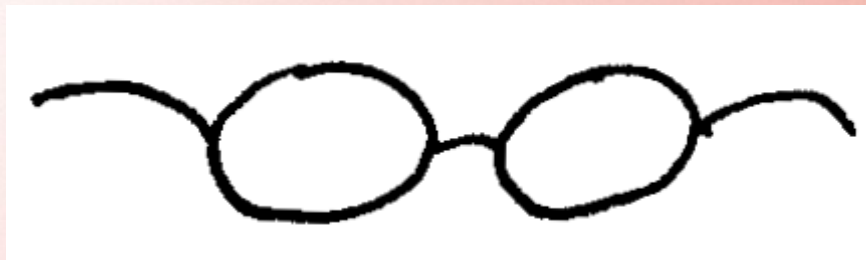
Folkloristide neljas talvekonverents “Kriis”
Kääriku, 18. märts 2009

www.folklore.ee/Reebus

**Pikemad, nn narratiivsed piltmõistatused ehk piltmõistatusjutud
u 400 üleskirjutust, u 70 tüüpi**

**Küsimuspoole moodustab verbaalselt edastatav lugu,
mida pilt visualiseerib. Piltmõistatuse esitaja joonistab pilti
jutustamise ajal ning lõpetab loo enamasti ootamatu küsimusega.**

Küsimus: Vanaema läheb jalutama, tee on kõver [piltmõistatuse esitaja joonistab kõvera joone], tuleb ette järv [piltmõistatuse esitaja joonistab ovaali], siis tuleb lühike kõver tee [joonistatakse lühike kõverjoon], tuleb jälle järv [joonistatakse teine ovaal], läheb edasi [joonistatakse lühike kõverjoon] ja jääb järsku seisma. Mille unustas vanaema koju?

Vastus: Prillid.

Arhiiviviide: RKM II 418, 160 (12)

Koguja: anon

Kogumiskoht: Märjamaa; Märjamaa Keskkool, 10. kl

Kogumisaeg: 1992

Narratiivne piltmõistatus ehk piltmõistatusjutt
=
joonistamine (pilt)
+
narratiiv (muinasjutt/anekdoot)
+
mõistatus
+
huumor
+
mängulisus

Huumori-teoreetiline lähenemisnurk

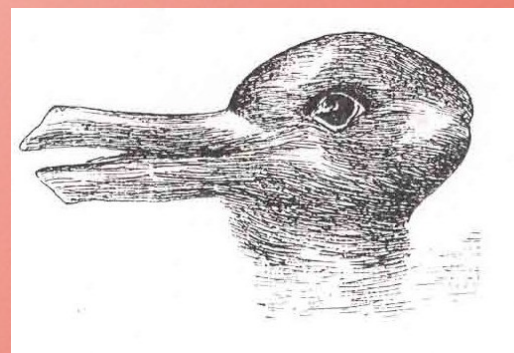
Narratiivsete piltmõistatuste esitamisega kaasnev huumor rajaneb joonistamise ja jutustamise käigus tekkiva küsimuspoole ja tekkinud kujutisel põhineva vastusepoole mittekattuvusel (ühildamatusel) ehk inkongruentsusel.

Koomiline kaheplaanelisus - huumori kutsub esile ühelt skeemilt teisele ümberlülitumine, skeemivahetus.

Skeemivahetuse reedab nalja lõpul tekkiv nn puänt, mis vallandab kuulajas etteprogrammeeritud järsu taipamisplahvatuse ja kutsub esile naerureaktsiooni (ühisosa anekdoodiga).

Rahvajutu ja visuaalsete kujutluspiltide seosed:

- Sobilikud transformatsioonilises mõtlemises, kui on vaja ühest situatsioonist teise liikuda.
- Praising e praimimine e kruntimine (Schacter ja Tulving 1990) – objektide kui struktuursete tervikute tajumine – tähistab olukorda, kui mingi tegu (äratundmine, nimetamine, pooliku sõna lõpetamine jne.) muutub hõlpsamaks seeläbi, et asi, millele tegu on suunatud, on vähemalt korra varem juba esinenud. See varasem esinemine toimib teadvustamata krundina, mis järgmisel korral teeb asja inimesele paremini kättesaadavaks. Praimimisel põhineb igasuguste optiliste illusioonide tajumine. Piltmõistatuste hulgas esindavad optilise illusiooni vormi ka näiteks kaksipidi pildid, mida saab vastavalt vaatenurgale mitut moodi mõista.

Narratiivsed piltmõistatused kui sümbolmängud

- Sümbolmängude põhimõte - verbaalne kujutlusvõime võib luua ulatuslikke kujuteldavaid maailmu.
- Üks sümbolmängu valvenäiteid on mäng, kus laps kasutab keppi puuhobusena – mingi objekti tavapärase identiteet asendatakse lapse poolt määratud tähendusega ning tähistaja eristatakse tähistatavast (Butterworth ja Harris 1994: 199).
- Piltmõistatusjuttudes toimib sageli sama mehhanism – küsimuspooles kujutletakse/luuakse mingi objekti (prillid, võti, kamm, süstal) ümber süžeeliin ja mänguline maailm (võti kui kuningriik, prillid kui teekond jne), millel on vastamisel sümbolroll.

Piltmõistatusjutu ja imemuinasjutu ühisjooni

1. Kivinenud vorm

Küsimus: Poiss on ühel pool tiiki ja tüdruk teisel pool tiiki. Kolm paati sõidavad vee peal. Mida peavad poiss ja tüdruk tegema, et kokku saada?

Vastus: Nad peavad saia ära sööma.

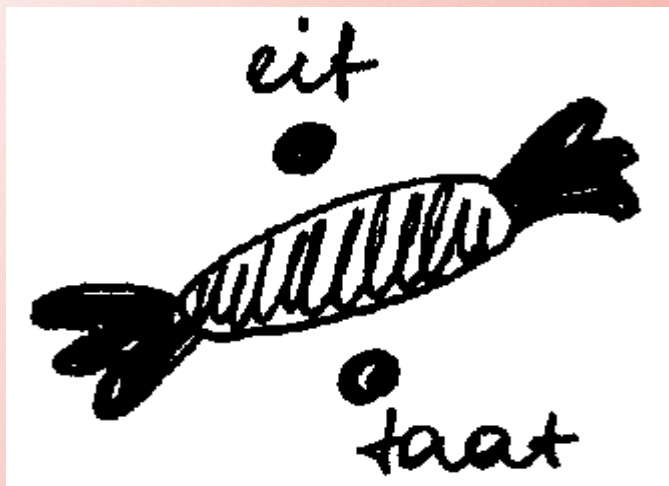
Arhiiviviide: EFA II 7, 154 (1)

Kogumiskoht: Tln; Pääsküla Kk, 5. kl

Kogumisaeg: 1994

Piltmõistatusjutu ja imemuinasjutu ühisjooni

2. Väga kontsentreeritud tegevustik

Küsimus: Kuidas saab eit taadi juurde? Nende vahel on järv, järve otstes on metsad.

Vastus: Söövad kommi ära.

Arhiiviviide: RKM II 426, 129 (6)

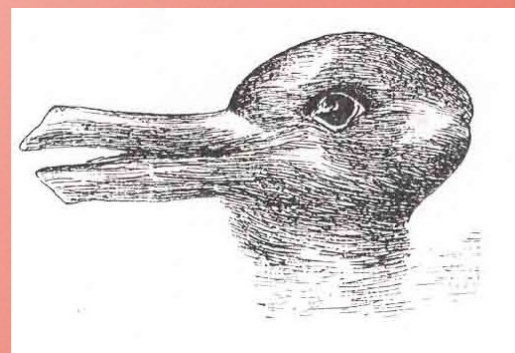
Koguja: A. Kõresaar

Kogumiskoht : Viljandi; Viljandi 4. Keskkool

Kogumisaeg: 1987

Rahvajutu ja visuaalsete kujutluspiltide seosed

- Sobilikud transformatsioonilises mõtlemises, kui on vaja ühest situatsioonist teise liikuda.
- Praising e praimimine e kruntimine – objektide kui struktuursete tervikute tajumine – tähistab olukorda, kui mingi tegu (äratundmine, nimetamine, pooliku sõna lõpetamine jne.) muutub hõlpsamaks seeläbi, et asi, millele tegu on suunatud, on vähemalt korra varem juba esinenud. See varasem esinemine toimib teadvustamata krundina, mis järgmisel korral teeb asja inimesele paremini kättesaadavaks. Praimimisel põhineb igasuguste optiliste illusioonide tajumine. Piltmõistatuste hulgas esindavad optilise illusiooni vormi ka näiteks kaksipidi pildid, mida saab vastavalt vaatenurgale mitut moodi mõista.

Piltmõistatusjutu ja imemuinasjutu ühisjooni

4.1 Tegelased nimetud, piirdutakse üldiseloolestavate nimetustega

Küsimus: Tüdruk tuleb kodust. Läheb poodi ja siis kooli.
Mille kaotas tüdruk ära?

Vastus: Kammi.

Arhiiviviide: RKM, KP 35, 162 (23)

Koguja: T. Saag

Kogumiskoht: Tartu; Tartu 2. Keskkool, 3. klass

Kogumisaeg: 1992

Piltmõistatusjutu ja imemuinasjutu ühisjooni

4.2 Lugeja/kuulaja ja peategelase suhtemodaalsus

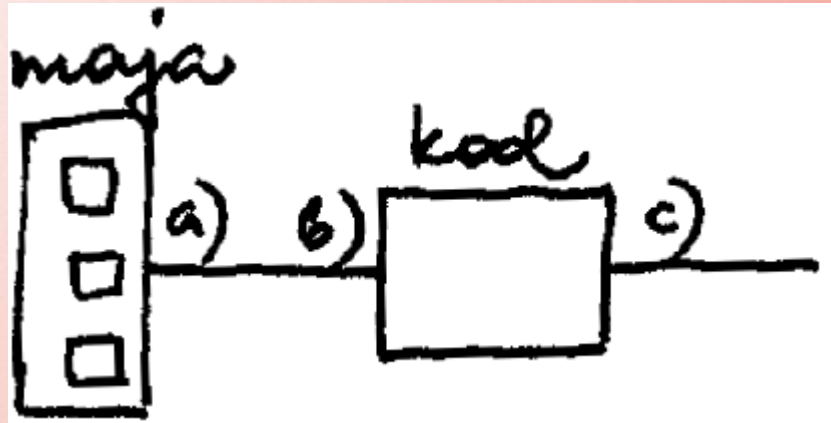
Küsimus: Ühes meres on üksik saar, mille ümber on väga tihe mets. Metsa keskel on aas, kus eesel rohtu sööb. Korraga hakkab mets igalt poolt põlema ja juba ähvardab tuli ka eeslit. Läbi metsa merre joosta ei saa ja rohi on nii kuiv, et tuli levib üsna kiiresti edasi. Mida teeb eesel?

Sellele mõistatusele vastatakse tavaliselt, et ei tea. **Vastus:** Eesel ka ei tea. (See on nagu vihje sellele, et mitteteadja on eesel.)

Arhiiviviide: RKM, KP 2, 635 (12) **Kogumisaeg:** 1992

Piltmõistatusjutu ja imemuinasjutu ühisjooni

4.3 Tegelaskujude väike arv

Küsimus: a) Poiss läheb hommikul kodust välja. b) Jõuab kooli. c) Järsku jookseb ta koolimajast välja. Miks?

Vastus: Sest ta sai süsti.

Arhiiviviide: RKM, KP 11, 7/8 (E)

Kogumisaeg: 1992

Piltmõistatuste ühisjooni muinasjutuga

4.4 Tegelaste vastandamine

Küsimus: Ühel kaldal on mees ja ta on väga näljas, kuid temapoolsel kaldal on vaid kivid. Teisele kaldale ei saa ta ujuda ega ka paadiga sõita, sest ühtegi transpordivahendit pole. Teisel kaldal aga on ahv, kes ajab endale banaane näost sisse. Kuidas saab mees söönuks?

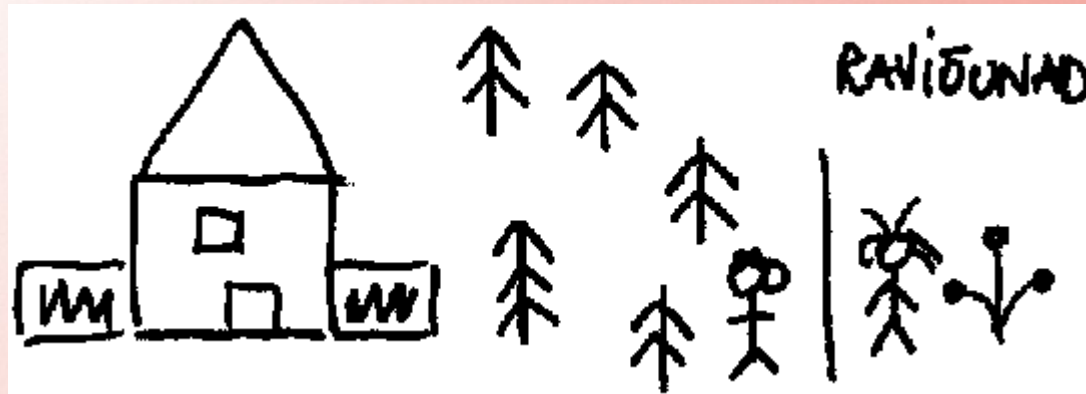
Vastus: Mees viskab ahvipoolsele kaldale kivi ja kuna ahv alati kõike ahvib, siis viskab ta meest banaanidega.

Arhiiviviide: RKM, KP 2, 633/4 (8)

Kogumisaeg: 1992

Piltmõistatuste ühisjooni muinasjutuga

5. Üleloomulik sündmustik ja imeesemed

Küsimus: Ühel pool aeda on Punamütsike, teisel pool on nõid.
Kuidas saab Punamütsike võluõuna kätte?

Vastus: Punamütsike viskab nõiale kiviga vastu pead, nõid omakorda õunaga - niimoodi saigi Punamütsike võluõuna kätte.

Arhiiviviide: RKM, KP 14, 99 (3)

Kogumisaeg: 1992

Piltmõistatuste ühisjooni muinasjutuga

6. Ülesande lahendamisega kaasneb hea võit ja/või õnnelik lõpp

Küsimus: Ühel kaldal on mees, teisel koer. Ja mõlemal kaldal on üleval silt "Ujumine keelatud!" Kuidas koer ja peremees kokku saavad?

Vastus: Koer ujub üle, ta ju ei oska lugeda.

Arhiiviviide: RKM, KP 22, 448 (2)

Koguja: K. Heinloo

Kogumiskoht: Prn; Pärnu 2. Kk, 10. kl

Dateering: 1992

Piltmõistatusjutu ja imemuinasjutu ühisjooni

3. Kivinenud vorm

4. Väga kontsentreeritud tegevustik

5. Aja ja ruumi üldistatus ja tüüpilised tegevuskohad

6. Tegelased

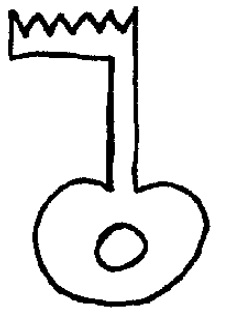
- nimetud, piirdutakse üldiseloostavate nimetustega
- lugeja/kuulaja ja tegelase suhtemodaalsus
- väike arv
- vastandamine

7. Üleloomulikkus ja imeesemed

8. Ülesande lahendamiseks kaasneb hea võit ja/või õnnelik lõpp

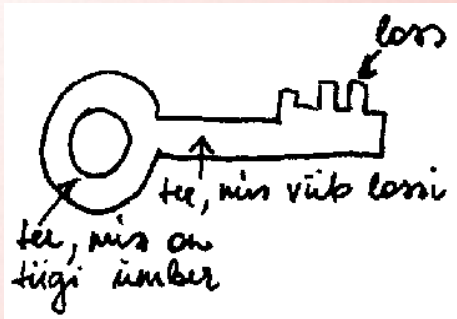
9. Struktuur

7. Struktuurianalüüs

Ilusal päeval läks kuningas ujuma, pani ukse kinni ja sidus võtme paelaga kaela. Veest välja tulles oli võti kadunud. Kus on võti?

*See [joonistamise käigus tekkinud kujutis] on võti.
RKM, KP 32, 148 (19)*

Ühes lossis elas printsess, kes armastas väga õues jalutada. Ta jalutas mööda teerada, mis viis lossi, siis jalutas mööda teed, mis oli ümber tiigi, ja kui ta tagasi lossi jõudis, märkas ta, et on midagi ära kaotanud. Mis see oli?

Võti.

RKM, KP 2, 634 (10)

Vladimir Propi imemuinasjutu universaalteooria
(imemuinasjutu 31 diakroonilist funktsiooni,
Морфология сказки, 1928)

11. funktsioon – kangelase lahkumine kodust, teeleminek

1. *läks kuningas ujuma*

2. *elas lossis printsess, kes armastas väga õues jalutada*

25. funktsioon – peategelasel seisab ees raske ülesanne

1. *veest välja tulles oli võti kadunud*

2. *kui ta [printsess] tagasi lossi jõudis, märkas ta, et on midagi ära kaotanud*

26. funktsioon – ülesanne laheneb – *happy end*

Alan Dundese strukturaalteooria

(The Morphology of North American Indian Folktales, 1964)

Piltmõistatuskomponentide narratiivset järgnevust tõestab skeem, millel on kaks tuummotifeemi: puudus (*Lack*) ja puuduse likvideerimine (*Lack Liquidated*).

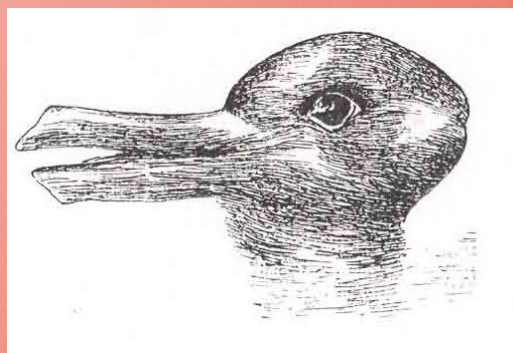
Muinasjutt koosneb kahest seosest:

- kuidas küllus kaotatakse
- kuidas puudus likvideeritakse

Valitseb ekvivalentsuse seaduspära – üleliigne (siin näites võti) võidakse ära kaotada, kaotatud asi (siin võti) võidakse üles leida.

Rahvajutu ja visuaalsete kujutluspiltide seosed:

- Sobilikud transformatsioonilises mõtlemises, kui on vaja ühest situatsioonist teise liikuda.
- Praising e praimimine e kruntimine – objektide kui struktuursete tervikute tajumine – tähistab olukorda, kui mingi tegu (äratundmine, nimetamine, pooliku sõna lõpetamine jne.) muutub hõlpsamaks seeläbi, et asi, millele tegu on suunatud, on vähemalt korra varem juba esinenud. See varasem esinemine toimib teadvustamata krundina, mis järgmisel korral teeb asja inimesele paremini kättesaadavaks. Praimimisel põhineb igasuguste optiliste illusioonide tajumine. Piltmõistatuste hulgas esindavad optilise illusiooni vormi ka näiteks kaksipidi pildid, mida saab vastavalt vaatenurgale mitut moodi mõista.

Huumori-teoreetiline lähenemisnurk

Narratiivsete piltmõistatuste esitamisega kaasnev huumor rajaneb joonistamise ja jutustamise käigus tekkiva küsimuspoole ja tekkinud kujutisel põhineva vastusepoole mittekattuvusel (ühildamatusel) ehk inkongruentsusel.

Koomiline kaheplaanelisus - huumori kutsub esile ühelt skeemilt teisele ümberlülitumine, skeemivahetus.

Skeemivahetuse reedab nalja lõpul tekkiv nn puänt, mis vallandab kuulajas etteprogrammeeritud järsu taipamisplahvatuse ja kutsub esile naerureaktsiooni (ühisosa anekdoodiga).

Kokkuvõtteks

Eesti folkloorse arhiivimaterjali hulgas leiduvad narratiivsed piltmõistatused e piltmõistatusjutud

- moodustavad omapärase (muinas)jutu/anekdoodi ja mõistatuse vahelise graafilise folkloorižanri
- on rahvusvaheliselt levinud
- on dünaamilise folklooriprotsessi ilming ja tulem – tähistades visuaalse sümboolika ja lakoonilisuse osakaalu tänapäeva kultuuris

Täna tähelepanu eest!